

גיליון מס' 24

מסכת שבת דפים ק"ק-ק"ז

כ"ב-כ"ח סיון, שבוע פרשת קרח, תש"פ

מלאכת כותב (שבת קג ע"א)

מלאכת כותב היא אחת מלי"ט מלאכות. נעסוק בשני נושאים: הכותב שתי אותיות – אות אחת כפולה בעלות משמעות ושאינן בעלות משמעות, שתי אותיות שונות בעלות משמעות ושאינן בעלות משמעות. כמו כן נעסוק בכתיבה בשבת ביד כהה ובהשוואה לכשרות כתיבה של גט או של סת"ם, כשהסופר כתב ביד כהה.

א. הכותב שתי אותיות - משם אחד ומשתי שמות

שבת קג ע"א

משנה. הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סמניות, בכל לשון - חייב. אמר רבי יוסי: לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן, לידע איזו בן זוגו.

רש"י

משנה. בין משם אחד - שתיהן אלפין.
משתי שמות - אלף בית.
משתי סמניות - אחת בדיו ואחת בסיקרא.
בכל לשון - של כל כתבים, וגופן של כל אומה ואומה.
משום רושם - סימן, שהיו עושים בקרשי המשכן, מפני שמפרקין אותו, ולכשיקימוהו לא יחלפו סדר הקרשים. ואתא ר' יוסי למימר דאפילו לא כתב, אלא רשם שני רשימות בעלמא לסימן - חייב.

רש"י במשנה (שבת עג ע"א) בה נמנו ל"ט המלאכות כתב כך:

רש"י שבת עג ע"א

כותב ומוחק - לקמן (שבת קג, ב) מפרש למאי מיבעיא למשכן - שכן רושמן על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו, וכותב אות בזו ואות בזו, ומוחק, פעמים שטעה.

מדברי הגמרא בסוגיה נלמד שאדם חייב כשכתב שתי אותיות משם אחד, כשלשתי האותיות הללו יש משמעות:

שבת קג ע"ב

רבי יהודה אומר: אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד - חייב, כגון: שש, תת, רר, גג, חח. אמר רבי יוסי: וכי משום כותב הוא חייב? והלא אינו חייב אלא משום רושם, שכן רושמן על קרשי המשכן לידע איזו היא בן זוגו. לפיכך, שרט שריטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד, - חייב.

...קתני מיהא, רבי יהודה אומר: אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד - חייב! - לא קשיא, הא - דידיה, הא - דרביה. דתניא, רבי יהודה אומר משום רבן גמליאל: אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד - חייב, כגון: שש, תת, רר, גג חח. ורבי שמעון היינו תנא קמא! וכי תימא: אל"ף אל"ף דאזרך איכא בנייהו; דתנא קמא סבר: אל"ף אל"ף דאזרך לא מיחייב, ורבי שמעון סבר: כיון דאיתיה בגלטורי בעלמא - חייב.

למימרא דרבי שמעון לחומרא? והתניא: הקודח כל שהוא - חייב. המגרר כל שהוא, המעבד כל שהוא, הצר בכלי צורה כל שהוא, רבי שמעון אומר: עד שיקדח את כולו, עד שיגרור את כולו, עד שיעבד את כולו, עד שיצור כולו. אלא, רבי שמעון הא אתא לאשמעינן: עד שיכתוב את השם כולו.

רש"י

אלא שתי אותיות של שם אחד כגון שש תת - והן מתיבות גדולות, כגון: שש משבצר, מששך, ששמש, תת - מתתראו, תתנו, וכל שכן אם נתכוין לקטנה תחילה. היינו תנא קמא - שש תת.

וכי תימא אלף אלף דאזרך - שהם שתי אותיות מתיבה גדולה, אבל לא מצינו שהיא תיבה קטנה בכל המקרא.

כיון דאיתא בגלטורי - קמיעות וכתבים של מכשפות ושל שמות קורין בלשון לטי"ן של מינין קלוטרוס, ורגילין סופרין לכתוב בהן תיבות של שתי אותיות, ואינם תיבות במקום אחר.

המגרר - כלונסות או קלפים, דהויא תולדה דממחק.

הקודח כל שהוא - קצת הנקב, ואף על פי שלא עבר עובי העץ לראות בעבר השני. כל שהוא - מן הצורה.

את כולו - כל מה שנתכוין לגרר או לעבד מתחלה בבת אחת.

אם כך, יש צורך להסביר את דברי רש"י במשנתנו (והרע"ב במשנה שפירש כמותו).

רבי עקיבא איגר, שבת קג ע"א

מתני' בין משם אחד. פרש"י וכן פירש הרע"ב שתיהן אלפין. ותמהני מנא ליה לרש"י והרע"ב לפרש כן, הא מדברי הסוגיא נראה שני שמות דהיינו שם גד וכדומה, ושם אחד היינו שש גג כיון שהוא תיבה, אבל אא דאינו תיבה כלל אינו חייב וכדסבירא ליה לר' יהודה בברייתא. אלא דהש"ס בעי לומר דר' שמעון מחייב אף באא דאזרך ודחי לה, ואם כן למסקנא לא מצינו מאן דמחייב באא, וכן פסק הרמב"ם פ"א הלכה י' "הכותב אות כפולה פעמיים והוא שם א' כמו דד, תת, חייב". משמע להדיא דדוקא כי האי גוונא, אבל אא פטור וכמו שכתב הרב המגיד שם.

וצריך לדחוק דסבירא ליה לרש"י והרע"ב דמדקתני סתמא במתני' בין משם אחד משמע דכל אותיות כפולים חייב אפי' אא, ודוקא ר' יהודה דקאמר בברייתא "אפילו לא כתב אלא ב' אותיות והן משם א' חייב כגון תת וכו' הרי דפירש בהדיא כגון תת וכו' וממעט אא, אבל מתני' סתמא קתני ומשמע בכל ענין חייב.

- הסבר את הסתירה מדברי הגמרא על פירושו של רש"י במשנה, ואת תשובת ר' עקיבא איגר.

גם האבני נזר עסק בדברי רש"י.

הרב אברהם בורשטיין, שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן קצט

ה) במשנה הכותב שתי אותיות בין משם אחד בין משתי שמות. פרש"י משם אחד שני אלפי"ן וכן כתב המאירי והרע"ב. ותימה דהוא דלא כמאן. ובגמרא הוה בעי למימר דר' שמעון מחייב בכהאי גוונא ואיתותב דאדרבה ר' שמעון מיקל.

ו) ונראה דרש"י דקדק לשון המשנה בין משם אחד בין משני שמות. ובכל מקום נקט הפשוט תחילה. על כורחין סבירא לי' למשנה דאות אחת כפולה יש לחייב יותר. ומשום דסבירא לי' דבמשכן היו כותבין אות אחת כפולה בסוף קרש ראשון ובתחילת קרש שני. וכן הי' כותבין אות אחת כפולה אחרת בסוף קרש שני ובתחילת קרש שלישי. וכן הי' עושין בכל הקרשים. וכיון שזיווג הקרשים הי' על ידי אות אחת כפולה. על כן פשוט יותר לחייב באות אחת כפולה מבשני אותיות חלוקות. וכיון שכן ממילא מוכח דאפילו שני אלפי"ן שאינם תיבה בשום מקום חייב. שהרי כך הי' במשכן.

ז) ולהני תנאי דסבירא להו דלא מחייב אלא בשני אותיות שהם תיבה. צריך לומר שבמשכן הי' כותבין על קרש ראשון אל"ף ועל השני בי"ת ועל השלישי גימ"ל וכמו שכתב הרמב"ם בפ"י המשניות. וכיון שהאות הי' מורה על גימטריא אל"ף כאלו הי' נכתב ראשון. בי"ת שני כו' שוב אין ראי' מזה לחייב באותיות שאינם תיבה. ועל כן מחייבים יותר בשני אותיות מחולקות מבאות אחת כפולה שכך הי' במשכן אב. אבל לתנא דמתניתין דמחייב באות אחת כפולה ממילא יותר מחויב אפילו בשני אלפי"ן.

• הסבר את תשובתו של האבני נזר לקושיה על רש"י.

הרמב"ם פסק כך:

רמב"ם הלכות שבת יא, י

הכותב אות כפולה פעמים והוא שם אחד כמו דד תת גג רר שש סס חח חייב, והכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפילו משני סימניות.

מגיד משנה

הכותב אות אחת כפולה וכו'. במשנה וסוגיא שם בגמרא (שם ק"ג): וכו' יהודה. ונראה מדברי רבינו שאינו חייב אלא כשהן שם אחד ר"ל שיש להם כונה כגון אלו גג דד שכתב אבל אא דאזרך וכיוצא בהן שאינן מלה אינו חייב וכן נראה מן הגמ'.

הרב יוסף באב"ד, מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה לב, מוסך השבת אות לד

הכותב אות א' כפול כגון גג או שש וכו' חייב. עין מגיד משנה דדוקא תיבות אלו שיש להם כונה ופירוש, אבל א"א דאזרך דשני האלפין אין להם פירוש כלל פטור, עד כאן. נראה דשני אותיות דאין שוים כגון א"ע אף שאין להם פירוש כלל חייב, כיון דהם ב' אותיות, וצ"ע בגמרא.

• הסבר מדוע הכותב שתי אותיות שאין להם משמעות יהיה חייב צ"פ המנחת חינוך?

הרמב"ם כתב במקום נוסף על חיובו של מי שכתב שתי אותיות :

רמב"ם הלכות שבת א, יד

כל המתכוין לעשות מלאכה בשבת והתחיל בה ועשה כשיעור חייב, אף על פי שלא השלים כל המלאכה שנתכוין להשלימה, כיצד הרי שנתכוין לכתוב אגרת או שטר בשבת אין אומרים לא יתחייב זה עד שישלים חפצו ויכתוב כל השטר או כל האגרת אלא משיכתוב שתי אותיות יתחייב, וכן אם נתכוין לארוג בגד שלם משיארוג שני חוטין יתחייב ואף על פי שכוונתו להשלים הואיל ועשה כשיעור בכוונה חייב וכן כל כיוצא בזה.

הרב איסר זלמן מלצר, אבן האזל הלכות שבת א, יד

אכן בפיי"א מה' שבת הל' י' כתב הרמב"ם הכותב אות אחת כפולה פעמים והוא שם אחד כמו דד תת גג רר כו' חייב וכתב שם המ"מ דסובר הרמב"ם דא"א דאזר"ך אינו חייב. אבל מדכתב זה הרמב"ם בשתי מקומות ובשתי הלכות מוכח דהם שני ענינים מיוחדים. וכאן [הל' שבת א, יד] כתב דין שהתחיל לכתוב אגרת ובזה ודאי חייב על א"א דאזר"ך כיון דכתב האותיות כהתחלה לתיבה לא בעינן שיהיה לשתי אותיות משמעות דשפיר חשיב שיעור כתיבה כיון דכתבה להשלימה לתיבה. אבל שם בפרק י"א, י איירי בכותב רק ב' אותיות ובזה דוקא באם יש להם משמעות שם חשיב כתיבה אבל ב' אותיות שוות דאין להם שום משמעות כמו א' א' לא חשיבא כלל מלאכת כותב.

- הסבר את הסתירה בדברי הרמב"ם ואת תשובת הרב איסר זלמן מלצר.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, החפץ חיים, ביאור הלכה סימן שמ סעיף ד

ובענין כתיבת אותיות שוות העתקנו לשון הרמב"ם כגון שנעשה עי"ז איזה תיבה ואם היו שוות וגם לא נעשה תיבה עי"ז כגון אל"ף אל"ף בי"ת בי"ת וכדומה מלשון הרמב"ם משמע דפטור כמו שכתב הרב המגיד ודעתו דמכל התנאים דברייתא משמע דס"ל דאל"ף אל"ף דאזר"ך לא מיחייב, ואיך יחלוק התנא דמתניתין על כל הני? ועל כרחק מה שאמר במתניתין בין משם אחד, היינו דוקא כגון גג תת וכדומה ופסק כסתמא דמתניתין וכרבן גמליאל דהוא רביה דרבי יהודה ולא כר' יהודה [וגם אפשר דס"ל כאוקימתא דרב יעקב דמתניתין מני ר' יוסי היא דמיחייב משום רושם ולפיכך חייב בכל גווני והוא פוסק ככל התנאים דברייתא דפליגי עי"ז]

אבל דעת רש"י ורי"ו והרע"ב דאפילו על אל"ף ואל"ף חייב, וכן משמע מדעת הרי"ף והרא"ש דהעתיקו המתניתין דאמרה בין משם אחד בין מב' שמות בסתמא ולא העתיקו על זה הברייתא דר' יהודה משום רבן גמליאל ע"ש בגמרא, משמע דס"ל דגם על אל"ף אל"ף חייב. והמעין היטב בדעת רש"י בכל הסוגיא יראה דסבירא ליה דתנאי דברייתא לא פליגי אמתניתין כלל וכולהו סבירא ליה דאם מתכוין מתחלה לכתוב ב' אלפי"ן וכדומה חייב, ומה דאמרי דפטור היינו דוקא כשנתכוין לכתוב מתחלה תיבה גדולה בזה ס"ל דאף דגילתה התורה אחת מאחת דאפילו אם כתב מקצתו חייב עכ"פ בעינן שיהא באותה המקצת איזה תיבה כמו שהיה דעתו מתחלה ולכך פטור על אל"ף אל"ף דאזר"ך שאין בזה תיבה כלל ומקרי לא נתקיימה מחשבתו. ור' שמעון דפוסר עד שיכתוב את כל השם נמי מיירי בכה"ג וכמו שמוכח מרש"י בד"ה את כולו. אבל אם מתחלה נתכוין לכתוב רק ב' אותיות לכו"ע חייב ואפילו באל"ף אל"ף ואפילו לר' שמעון.

- סכם את עמדות רש"י והרמב"ם כשכתב את האותיות הבאות: אא; אע; גג; גד.

ב. כתיבת בשבת ביד כהה

שבת קג ע"א

משנה. הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו...
גמרא. בשלמא אימין ליחייב - משום דדרך כתיבה בכך, אלא אשמאל אמאי? הא אין דרך כתיבה בכך!
אמר רבי ירמיה: באטר יד שנו. ותהוי שמאל דידיה כימין דכולי עלמא, ואשמאל - ליחייב, אימין - לא ליחייב! אלא אמר אביי: בשולט בשתי ידיו.

כך פסק הרמב"ם בנוגע למי שכותב בידו הכהה – היד שהוא לא רגיל לכתוב בה:

רמב"ם הלכות שבת יא, יד

הכותב בשמאלו או לאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו פטור, איטר שכתב בימינו שהיא לו כשמאל כל אדם פטור, ואם כתב בשמאלו חייב. והשולט בשתי ידיו בשוה וכתב בין בימינו בין בשמאלו חייב.

חידושי הר"ן (מיוחס לו) שבת קג ע"א

ואיכא למידק דהכא פטרי' במי שאינו שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל, ואילו המוציא בין בימינו בין בשמאלו חייב (שבת צב ע"א)? וי"ל דהוצאה מלתא שכיחא היא לשמאל כמו לימין, אבל כתיבה שהיא מלאכה דקה לאו אורח ארעא למיכתב בשמאל.

- הסבר את ההבדל בין הוצאה ביד שמאל, לבין כתיבה ביד שמאל, ומה סיבת ההבדל.

פוסקים השוו בין כתיבה ביד שמאל בשבת, לבין כתיבה ביד שמאל של ספר תורה, תפילין, מזוזות ומגילות.

הרב יוסף קארו, בית יוסף אורח חיים סימן לב

וצריך שיכתוב בימינו. כן כתוב בספר התרומה סימן ר"ה מדאמרינן בסוף פרק הקומץ (לז.) "וקשרתם.. וכתבתם" מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ואפילו דיעבד פסול אם כתב בשמאל, דהא תנן בפרק הבונה (קג.) הכותב בין בימינו בין בשמאלו שתי אותיות. ופריך אין דרך כתיבה בשמאל? ומשני בשולט בשתי ידיו אבל באטר אשמאל דעלמא חייב ולא אימין. ובענין זה צריך לכתוב ס"ת תפילין ומזוזות ומגילה דנאמר בכולהו כתיבה. דאין לומר דוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו מועיל כלאחר יד, אבל בעלמא כשר. אין סברא לומר כן שיכתוב ס"ת תפילין ומזוזות כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב.

גם אחרונים השוו בין כתיבה בשבת ביד כהה, לבין כתיבה של סת"ם או גט ביד כהה:

הרב יוסף באב"ד, מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה לב מוסך השבת אות לד

הכותב בשמאלו או אטר בימינו שהוא לו כשמאל פטור או ברגלו ובמרפקו פטור, ובכל אלו פטור דאין דרך כתיבה והוי ליה מלאכה כלאחר יד דפטור בשבת, והשולט בשתי ידיו חייב בשניהם.

והנה אף דבשבת פטור מ"מ יכול להיות דהוי כתב לענין סת"מ וגט, אף דלשבת לא הוי כתב, דבאמת הוי כתב רק דהוי כלאחר יד וזה לא שייך רק בשבת ולא במקום אחר, אבל לעיל לענין כתב על כתב או חק תוכות זה לא הוי כתב אף דדרכו בכך. אם כן לא הוי כתב בשום מקום, אבל זה יכול להיות דהוי כתב וכשר בכל מקום, רק בשבת פטור דהוי כלאחר יד. וכן כתב בס' חלקת מחוקק אבן העזר סי' קכ"ג עיין שם בשולחן ערוך מבואר דהרמ"א מכשיר בדיעבד בגט בשמאל מהאי טעמא שכתבנו וכן בחלקת מחוקק שם כתב טעם הזה. ועין גם כן בבית יוסף אורח חיים הל' תפילין סי' ל"ב כתב "דשמאל פסול כמו בשבת, ואין לומר דוקא בשבת וכו' אינו מועיל כלאחר יד אבל בעלמא כשר אין סברא לומר כן שיכתוב סת"מ כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב"... וע"ש שכתב דלא נתבאר אם פסולים. הכלל דדבר זה בשמאל בשבת בודאי פטור, ומ"מ לענין סת"מ אפשר דהוי כתב. ועין בית שמואל אבן העזר סי' קכ"ג והדברים ארוכים.

וגוף דבר זה שכתב הבית יוסף דאין סברא לכתוב סת"מ בשבת ויהיה פטור והסת"מ יהיו כשרים, יש לדחות. דאפשר דוקא בכותב איזה דבר בשמאל פטור בשבת, אבל אם כתב סת"מ בשמאל בשבת חייב, מיגו דהוי כתב לענין סת"מ הוי ליה כתב לענין שבת. ולא באתי בחיבור זה לפלפל רק לעורר ישמע חכם וכו'.

- מדוע אדם שכותב בשבת ביד כהה יהיה פטור, אך כתיבה זו תחשב ככשרה לענין גט וכתובה?
סתם?

הרב אברהם בורשטיין, אגלי טל ביאורים פתיחה אות ג

[ג] וכן מלאכה שעשה אותה כלאחר ידו כו'. הנה באבן העזר סי' קכ"ג כתבו החלקת מחוקק והבית שמואל והפרי חדש דטעם דמכשירינן גט שנכתב בשמאלו, משום דדוקא בשבת דכתיב ביה מלאכת מחשבת ע"כ כל שכתב כלאחר ידו או בשמאלו לאו מלאכת מחשבת היא, אבל מ"מ כתב מיקרי לענין גט. ויש לעיין דהרי מצינו בכמה מקומות אף בלאו מילי דשבת דכל דשלא כדרכו לאו כלום הוא. אכילה שלא כדרכו לאו אכילה היא להתחייב עליה, הנאה שלא כדרך הנאתן פטור [פסחים כד ע"ב]. הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו [חוץ מחוטמו דכולו לא גרע מכלים שבבית] טהור... ובמכילתין [שבת קח ע"א] התולש מעציץ שאינו נקוב פטור, פירש"י משום דאין דרך זריעה שם. והתם אין לפרש משום דלאו מלאכת מחשבת הוא. שהרי המלאכה דהוא התלישה הוי כי אורחיה אך משום שאינו דרך זריעה לא חשוב זרוע. וא"כ גבי גט נמי נימא הואיל ואינו דרך כתיבה לא חשוב כתב.

אך ברורן של דברים דהנה מלאכה כלאחר יד יש בשני אופנים. [א] יש שהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי והיא שינוי באיכות הנפעל, כענין הנזרע בעציץ שאינו נקוב שלא נזרע כי אורחיה, אף שבאיכות הפועל לא היה שום שינוי. [ב] ויש מלאכה כלאחר יד שהוא שינוי באיכות הפועל לבד ולא באיכות הנפעל כגון הכותב בשמאלו אף שהנפעל דהיינו הכתב נעשה כראוי להיות שאימן את ידיו וכתב אותיות מיושרים כמו אם היה כתב בימינו, וכן המוציא מרשות לרשות כלאחר ידו אף דעצם המלאכה היא בהחפץ המובא לרשות אחרת, ובהחפץ אין שום שינוי ומונח עתה ברשות האחרת כאילו הי' מוציאו כדרכו. רק שיש שינוי באיכות הפועל שלא עשה המלאכה כדרך עשיית מלאכה ההיא.

והנה באופן ראשון שהמלאכה עצמה או המעשה עצמה בלתי נעשית כראוי והוא שינוי באיכות הנפעל. זה מצינו בכמה מקומות דשלא כדרכו לאו כלום היא אף זולת מלאכת שבת. וע"כ אכילה שלא כדרכו כגון שאכל חלב חי, או עירב בו דבר מר הרי יש שינוי בהמאכל. וכן הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו

הרי יש שינוי בהביאה שהיא מעשה הנעשה... וכן הנזרע בעציץ שאינו נקוב, שהנפעל אינו כדרכו. בזה אין חילוק בין שבת לשאר דברים. ובכל מקום לאו מידי הוא. אבל באופן השני שאין שום שינוי באיכות הנפעל רק באיכות הפועל ראוי הי' להתחייב שהרי מ"מ הפעולה נגמרה כראוי אך מ"מ בשבת פטור עלי' דמלאכת מחשבת אסרה תורה. אבל גבי גט כתב מיקרי שהכתב היא כראוי.

- הסבר את שתי האפשרויות למושג: "מלאכה כלאחר יד"?
- באיזה מצב בשבת יהיה חייב ובאיזה מצב יהיה פטור?

הרב יצחק אדלר, עיון בלומדות, עמ' קט-קי

ספר התרומות, והאשכול סוברים שבנוגע להגדרת כתיבה אין להבחין בין מקרה למקרה. מה שנחשב כמעשה כתיבה נשאר כך בכל התחומים. ולכן מאחר שלפי המשנה כתיבה בשמאל אינה כתיבה לענין איסור שבת, גם כתיבת ספר תורה דוקא בימין, ואם כתב בשמאל הספר פסול. אבל הרמ"א הבית שמואל והחלקת מחוקק סוברים שהגדרת מעשה כתיבה היא תלוית הקשר. בנוגע למלאכת שבת יש דין של מלאכת מחשבת, ואין שם חיוב אם המלאכה נעשית כלאחר יד, לכן הכותב בשמאל בשבת פטור. אבל פסול של מלאכת מחשבת או כלאחר יד אינו שייך לכתיבת ספר תורה, ולכן לשיטתם אם כותב ספר תורה בשמאל, הספר כשר.

- לסיכום: מה נקודת המחלוקת בין הפוסקים בשאלה האם יש להשוות בין כתיבה כלאחר יד בשבת לבין כתיבת של סת"ס או שאין להשוות?

הלכה למעשה

הרב מרדכי אליהו, שו"ת מאמר מרדכי כרך ד הלכות שבת סימן קח

המשנה (שבת ק"ג ע"א) מביאה מחלוקת לגבי כותב ומשרטט: "הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סמניות בכל לשון - חייב. אמר רבי יוסי: לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו". יסוד המחלוקת הוא: האם במשכן כשרצו לדעת את מיקומם של הקרשים היו כותבים על הקרשים אותיות כדי לדעת את סדר עמידתם או שהיו עושים רק סמניות כדי לידע את הסדר. לדעת רבי יוסי היו עושים סימן כדי לדעת את הסדר. והגמ' בירושלמי (שבת פרק י"ב הל' ג') אומרת שמאן תנא דמחייב בסימניות? רבי יוסי הוא. ואנחנו לא פוסקים הלכה כרבי יוסי, ומשמע שבסימניות - אין איסור דאורייתא.

הרמב"ם (הל' שבת פי"א הלכה י') כתב: "הכותב אות כפולה פעמים והוא שם אחד, כמו: דד תת גג רר שש סס חח - חייב. והכותב בכל כתב ובכל לשון - חייב ואפילו משני סימניות". לכאורה יש להקשות עליו שהרי אם אין אנחנו פוסקים כרבי יוסי, מדוע הוא מחייב בסימניות? אלא כתבו המפרשים שלמרות שיש מחלוקת בין הבבלי לירושלמי יש לחלק בין אב המלאכה של כותב לבין התולדה.

רישום בציפורן: כתב מרן בשו"ע (סי' ש"מ סעי' ה'), וז"ל: "מותר לרשום בציפורן על הספר כמו שרושמין לסימן, שאין זה דבר המתקיים". ואילו הבא"ח כתב (ש"ש פקודי סעי' ב'): "הכותב אף על פי דאינו חייב מן התורה, אלא אם כן כותב בדבר המתקיים על דבר המתקיים, מכל מקום אסור מדברי סופרים אפילו בדבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים. ולכן אסור לכתוב באצבעו במשקין על השלחן, או לרשום על האבק שבזכוכית, או לרשום בצפורן על גבי הנייר. וצריך להזהר נמי שלא לרשום בצפורן על הספר כמו שעושין לסימן לזכור איזה דבר, ואף על פי שאינו רושם בתבנית כתב - אסור".

ולכאורה הבא"ח לא פסק בעניין סימון בציפורן כמו מרן השו"ע. אלא שיש לתרץ שדברי מרן שמתיר הוא רק בדבר שאינו מתקיים ולכן יהיה מותר, ולדוגמא: אם יעבירו ביום חול על עור של נעל סימן בציפורן אחרי כמה דקות הפס יעלם, ולכן זה מותר, אך מרן הבא"ח דיבר על סימון במקום שהסימון יישאר לעולם, ולכן אסר (ועיין עוד במשנ"ב שם ס"ק כ"ה).

בתורה לשמה (סי' רצ"ד) מביא הבא"ח שאלה שהתעוררה והוא פושט אותה מדיני שבת. השואל שם שואל בכמה עניינים, ובסוף שואל בעניין דידן, וז"ל שם: "גם ילמדנו רבנו אם זה הנשבע כתב תיבות בדבר שאין רישומו ניכר, וכן אם רשם תיבות בצפורן על הניר כדרך האומנים שיש להם אומנות וחכמה לרשום בצפורן על הניר דברים וציורים שהם נקראים אצל כל אדם ומתקיימים ג"כ, אם חשיב זה כתיבה ועביד איסורא בזה או לא".

על כך משיב הרב שם ועונה: "והספק הרביעי ג"כ נפשט מהתם, שכן פסק הרמב"ם ז"ל בהלכה ט"ז: "הקורע על העור כתבנית כתב - חייב משום כותב. הרושם על העור כתבנית כתב - פטור". וכתב הרב המגיד ז"ל: מקור הלכה זו בירושלמי ותוספתא. ועיקר הנוסחה כדברי רבינו לחייב הקורע ולפטור הרושם, ע"ש. ועיין בהרמב"ם ז"ל הלכות גירושין פרק א' הלכה כ"ג, ועוד מ"ש בהלכות גירושין פ"ד הלכה ז' ומ"ש הרב המגיד ז"ל שם ע"ש".

ומסכם הרב בתשובתו שם: "נמצינו למידין גם בנדון השאלה: אם זה הנשבע מקרע על הנייר בצפורן תבנית כתב - ה"ז כתיבה גמורה ואסור. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי". כלומר, אם אדם קורע בעזרת הציפורן על הנייר - זה אסור, ובבא"ח ראינו שאסר גם אם רק עושה רישום בלבד. הרב כה"ח (שם ס"ק נ"א) הביא לחלק בדעת מרן כמו שאמרנו לעיל, דהיינו אם יש דבר שרישומו אינו מתקיים - מותר, אך אם הסימון הוא בדבר שמתקיים (כגון: נייר, קלף דק וכדו') - אסור לסמן בציפורן כלל (עיין שם דקאי דווקא על סימון).

ויש להדגיש שאעפ"י שאיסור כתב הוא אם כותב אותיות אל"ף בי"ת וכדו', אך מדויק בלשונו של מרן הבא"ח שכתב: "אעפ"י שאינו רושם כתבנית כתב", משמע שאפילו אם רק עושה סימן בלא ציור כתב - הדבר אסור.

מסופר על מרן הבא"ח שכדי לצאת מכל הבעיות, כשהיה לומד בשבת והיה עולה לו חידוש היה שם גרעין וכדו' באותו מקום בספר, ובצאת השבת היה מעלה את החידוש על הכתב. ומזה משמע שהיה מקפיד אפילו לא לקפל את שולי הספר מחשש שיעשה בו סימן.

לכן למעשה הטוב ביותר לא לסמן כלל על גבי הספר בשבת, ואם רוצה - ישים איזה חתיכת נייר או גרעין באותו מקום שרוצה לסמן.

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, שבת פרק יח

מלאכת כתיבה היא מלאכה המביעה רעיון באופן מדויק, על ידי אותיות או מספרים או צורה בעלת משמעות, כדי שיתקיים הרעיון זמן רב. במשכן היו כותבים אותיות על הקרשים, כדי שידעו תמיד איזה קרש צריך להעמיד בצד צפון ואיזה בצד דרום, איזה ראשון בצד צפון ואיזה שני וכך בכל הצדדים. ופעמים שטעו בדבר, ונצרכו למחוק את האותיות ולכתוב תחתיהן אותיות אחרות, וזוהי מלאכת מוחק, היינו מוחק על מנת לכתוב אותיות אחרות (שבת קג, א, רש"י עג, א).

לכאורה נראה שמלאכת הכתיבה היא מלאכה קלה שאין בה ממש, אולם באמת היא התשתית לפועלו של האדם. כמה שיהיה חכם ובעל זיכרון, יתקשה לזכור בדייקנות היכן צריך להניח כל קרש במשכן. וכך בכל הדברים המורכבים, אם לא יכתוב אותם, לא יזכרם בדייקנות ויאבד את היכולת לשחזר את המידע שצבר ואת ההישגים שכבר הגיע אליהם. על ידי הכתיבה האדם מסוגל להתפתח מבחינה מדעית ולשכלל את חייו.

כדי שהמידע יהיה מדויק, צריך לפעמים למחוק אותיות מוטעות על מנת לכתוב במקומן את האותיות הנכונות. גם כשיש בנייר כתם, המוחק אותו כדי לכתוב שם אותיות, עובר על מלאכת מוחק, שבמחיקתו הכשיר את המקום לכתיבה (שו"ע שמ, ג).

גם כתיבה על ידי חותמת נחשבת כתיבה, ואין בזה הבדל אם אוחזים את החותמת ביד ימין או שמאל, שכן בשתי הידיים נוח לחתום. וכן הפעלת מכונת הדפסה, או מכונת העתקה, או שליחת פקס, אסורה מהתורה, כיוון שעל ידי הפעולות הללו נכתבות אותיות או צורות בעלות משמעות (עי' מ"א או"ח לב, נז; ט"ז יו"ד רעא, ח; אג"מ או"ח ח"ד מ, י).

וכן אסור להקליד אותיות במחשב, וכן אסור לשומרן בזיכרון, וכן אסור לצלם תמונות או להקליט קולות. אך כיוון שפעולות אלה אינן יוצרות אותיות או צורות יציבות, יש אומרים שהאיסור מדברי חכמים.

חשיבות עקרונית ישנה להגדרה המדויקת בכל מלאכה, מה אסור מהתורה ומה מדברי חכמים, ויש לכך גם השלכות מעשיות. למשל, כאשר צריכים לכתוב בבית חולים או בצבא לצורך פיקוח נפש, לכתחילה יש למעט באיסור ולבצע את הכתיבה באופן האסור מדברי חכמים בלבד. נברר תחילה את האסור מהתורה ומדברי חכמים, ולאחר מכן נפרט כיצד לכתוב לצורך פיקוח נפש.

הכתיבה שאסרה התורה, היא כתיבה כדרכה ביד ימין, אבל הכותב שלא כדרכו ביד שמאל – עובר באיסור חכמים. שמאלי שכתב בשמאל – עבר באיסור תורה, ואם שינה וכתב בימין – עבר באיסור חכמים. הרגיל לכתוב בשתי ידיו, הכתיבה בשתי ידיו אסורה עליו מן התורה (שבת קג, א). הכותב כשהוא אוחז את העט בשינוי, כגון בפיו, או ברגלו, או באחורי ידו, עובר באיסור מדברי חכמים (רמב"ם יא, ד).

הכתיבה שאסרה התורה היא כתיבה שמתקיימת לזמן חשוב, לפיכך הכותב בעט או עיפרון על נייר – עובר באיסור תורה. אבל הכותב במי פירות שצבעם דוהה תוך זמן קצר, או שכותב בעט על עלה שעומד להתייבש ולהתפורר, או שכותב על ידי קרם או סוכריות אותיות על עוגה – עובר באיסור חכמים.

לדעת רוב ככל הפוסקים, איסור הכתיבה מהתורה חל בכל השפות (רמב"ם יא, י, באו"ה שו, יא). ולדעת כמה פוסקים, רק מי שכותב באותיות הכשרות לספר תורה עובר באיסור תורה, אבל הכותב באותיות אחרות, בלועזית או בעברית באותיות 'כתב' (כתב עגול) – עובר באיסור חכמים בלבד (או"ז). הנצרך לכתוב לצורך פיקוח נפש, אם אין חשש שהעיכוב יגרום לסכנה, ימעט באיסור ויכתוב בשינוי ביד שמאל. ואם הוא רגיל לכתוב בשתי ידיו, יאחז את העט בגב ידו, או בין הזרת לקמיצה. לכתחילה יש להשיג 'עט שבת', היינו עט שהכתב שלו נמחק מעצמו תוך מספר ימים, שכתבתו אסורה מדברי חכמים בלבד. כאשר צריך לכתוב במחשב, כשאפשר נכון להקליד בשינוי, כגון בגב האצבע, או בעזרת כפית וכיוצא בזה, וכן עדיף לכתוב באותיות 'כתב'.

לסיכום, כאשר מוכרחים לכתוב לצורך פיקוח נפש, עדיף לכתוב ב'עט שבת', שלכל הדעות הכתיבה בו אסורה מדברי חכמים בלבד, וכשאפשר נכון לכתוב בו בשינוי. וכשאינן אפשרות לכתוב ב'עט שבת', אפשר לכתוב לפי הצורך במחשב או בעט רגיל, אבל יש להשתדל לכתוב בשינוי ובאותיות 'כתב' [אותיות עגולות].

אמונה

הרב יעקב צבי מקלנבורג, הכתב והקבלה ויקרא ו, ג

"ושמו אצל המזבח" (ויקרא ו, ג). יש הבדל בין לשון שימה ללשון נתינה... לשון שימה ישמש כשיהיה שם איזה סדר מחוייב ונאות, ושיהיה מן הצורך לשיהיה הדבר מסודר ומדובק דוקא במקום או בזמן בענין זה, לא במקום בזמן ובענין אחר, כי הבריחים ואדנים לא היו צריכים סדר וערך כי היו שויים זה לזה, אמר בהם לשון נתינה גרידא בלא סדר וערך, "ויתן את בריחיו", אבל הקרשים היו צריכים סדור בין קרש לחבירו שלא יהיה ביניהם ריח כלל, וכמ"ש שהיו רושמיין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו לפיכך אמר בהם לשון שימה "וישם את קרשיו". וכן אמר "ויתן את העדות אל הארון", "וישם את הבדים אל הארון", שבארון לא היה הקפד אם העדות היה מונח בצפוננו או בדרומו לכן אמר בעדות לשון נתינה, אבל הבדים היה צורך שלא יבלטו יותר מדאי לכן אמר בהם לשון שימה. ומזה תקיש על שאר מקומות שבכל מקום שישמש בלשון שימה יש שם איזה צורך של סדור וערכה אם במקום אם בזמן, כמו "וישם ה' מועד לאמר", ואם בענין כמו "הן גביר שמתיו לך", "וישמני לאב לפרעה", "אשר שמתני במצרים", וכן בלחם הפנים שהיו נעשות בצורה מיוחדת לא כתיב בהו ונתת אלא "ושמת", ... וכן כאן מדאמר לשון שימה ולא לשון נתינה משמעו על הסדר הראוי, ומזה יצא לרבותינו בתורת כהנים לומר: "ושמו" בנחת, "ושמו" כולו, "ושמו" שלא יפזר.